

هەلسەنگاندنیکی بەرایی بو هەلبژاردنی ۲۰۲۳ ی عێراق

20-12-2023

نووسەرەکان

زریان روژهەلاتی

کورتە : هەلبژاردنی ئەنجومەنی پارێزگاکانی عێراق بە بەشداری نزیکەی ۱ ملیۆن و ۶۰۰ هەزار دەنگدەر بەرپۆهچوو کە ۸۱٪ی ئەوانە بوون کە مافی دەنگدانیان هەبوو. هەلبەت بەو پێیە کە کۆی گشتی دەنگدەران سەرۆکی ۲۶ ملیۆن کەسن دەشن بێژین کە ئەم هەلبژاردنە و ئەنجامەکانی نوێنەرایەتی دەوروبەری ۲۵٪ی هەموو دەنگدەران دەکات. ئەم هەلبژاردنە گەرم بوو نەک لەبەر ئەوەی کە ئەنجامەکانی نوێنەرایەتی خواستی دەنگدەران دەکات بە لێکۆ لەبەر ئەوەی کە دەشن پێشهادی سیاسی گەرم بە داوی خۆیدا بەیئێت.

هەلبەت ئەنجومەنى پارىزگاگانى عىراق بەبەشدارى نىزىكى 1مىليۇن و 600 ھەزار دەنگدەر بەرپۆھچوو كە 41%ى ئەوانە بوون كە مافى دەنگدانىان ھەبوو. ھەلبەت بەبۆيپھى كە كۆى گىشتى دەنگدەران سەرووى 26 مىليۇن كەسن دەشتى بېزىن كە ئەم ھەلبەزاردنە و ئەنجامەگانى نوپنەرايەتى دەوروبەرى 25%ى ھەموو دەنگدەران دەكات. ئەم ھەلبەزاردنە گىزىگ بوو نەك لەبەر ئەوھى كە ئەنجامەگانى نوپنەرايەتى خواستى دەنگدەران دەكات بەلكو لەبەر ئەوھى كە دەشتى پىنشەھاتى سىياسى گىزىگ بەداوى خۇيدا بەھىنەت.

چۆن سەيرى ئەنجامەگان بەگىن؟

جارى بەرلە ھەموو شتىك دەتوانىن بېزىن كە ئەستىرەى بەختى محەمەد حەلبووسى وەك سەركردەى نوپى سوننەگانى عىراق بە دەروشاوھى مایەوھە كە دواى لادانى لە سەرۆكايەتى بەرلەمان چاويكى زۆرى لە سەر بوو. لىستەكەى ئەو لە ئەنبار يەكەم بوو. لىستى دووھم و سىيەمىش ھە لە خۆى نىزىك. لە بەغدا بەھۆى بايگۆتەكەى سەدرەوھە دەرفەتى يەكەم بوونى بۆ رەخسا. لە دىالە لە پلەى دووھم و لە نەينەوا و سەلاھەدىننىش لە پلەى چوارەمدايە.

خالى جىگەى سەرنجى ئەم ھەلبەزاردنە ئەوھەبە كە لىستى دەولەتى ياساى نوورى مالكى سەرەراى ئەوھى نىزىكەى 29 ھەزار دەنگى زىادى كردووھە تەنبا لە پارىزگاى موسەننادا پلەى يەكەمى ھىنا. ئەمەش لە كاتىكدايە كە لە ھەلبەزاردنى 2021دا لانىكەم لە چوار پارىزگادا بە دواى سەدرىيەكانەوھە بوو. ھەلبەزاردنى 2023 لە واتايەكدا رىكابەرى نىوخۆى لايەنەگانى چوارچىوھى ھاوتاهەنگى بوو كە لەوھەدا، ھاوپەيمانى نەبنى كە دەشتى درىزگراوھى ھاوپەيمانى فەتخ بىت بە ھەندىك گۆرانكارىيەوھە، لە 5 پارىزگادا يەكەمە. لىستى پارىزگەرگانىش (تەسمىم، ئىبداغ كەربەلا، واست ئەجمەل) لەھەر سى پارىزگاى بەسەر، واست و كەربەلا پلەى يەكەمىيان بە دەستھىنا و ئەوانىش وەك ژمارەبەكى گىزىگ لە رىكابەرىيە نىوخۆبەگانى شىعەدا جىگەى خۇيان كردوھە.

لە راستىدا بە گۆرەى ھەلبەزاردنى سالى 2021 دەنگى كورد زىادى كردووھە بەلام فرە لىستى وەك ھۆكارى سەرەكىي بەرتەوازەبوونى دەنگەگانى دەردەكەوئىت. كۆى گىشتى دەنگى سى لايەنى ھاوپەيمانى كوردستان، پارتى و نەوھى نوپى لە 2021 دا 138411 دەنگ بوو بەلام لەم ھەلبەزاردنەدا كۆى دەنگى ھەرسى لايەنەكە 210741 دەنگ بووھە بىجگە لە دەنگەگانى لايەنەگانى دىكەش. كورد بە گىشتى 7 كورسى بەرکەوتووھە خالى شىكستەكەى ئەوھەبە كە نەيتوانى نىوھە يان نىوھە 14 دەستەبەر بىكات كە بەو ژمارەى دەنگەوھە شتىكى مومكىن بوو. بەمەش ناچارە بۆ پۆستى پارىزگار لە دەرگاى لايەنەگانى دىكە بەدات. لە سالى 2021 دا كورد لە دىالە 21722 دەنگى ھەبوو، لەم ھەلبەزاردنەدا دەنگى 3 لايەنى كوردى پىكەوھە 39916 دەنگ بووھە. لە نەينەوا، لە سالى 2021دا كۆى دەنگى پارتى و يەكىتى 117021 دەنگ بوو بەلام ئەمسال ئەو ژمارەبە بوو بە 173877 دەنگ. وەك دەردەكەوئىت پىچەوانەى شىعەگان كە لە پارىزگا تىكەلاوھەكاندا ستراتىژى لىستى ھاوبەشىان گرتەبەر لايەنە كوردىيەگان ھەريەكەو بە ھاوپەيمانى و لىستى جىاوازەوھە بەشدارىيان كرد و ئەوھەش واپىرد كە سەرەراى زىادبوونى دەنگى كورد، بەرتەوازەبەكەى بەدا بە كۆلیدا. لە سەلاھەدىن لايەنە كوردىيەگان لەگەل ھاوپەيمانى دىكە بەشداربوون بەوھەش دۆخى ئەوچ جىاوازترە.

لە كەركوك يەكىتى پلەى يەكەمى ھىنا و ئەوھەش تاقىكردنەوھەبەك بوو بۆ سەرۆكى ئەو حىزبە دواى ئەوھى كە پىگەى خۆى وەك سەرۆكى حىزبەكەى قايم كرد و وادىارە لەوھەشدا سەركەوت. لە ھەلبەزاردنى 2021دا 133371 دەنگى ھەبوو بەلام ئەمجارە بۆ نىزىكەى 140 ھەزار دەنگ بەرزى كردوھە. لە كەركوك توركمانىش دابەشبوون. بۆ توركمانى سوونى- بەرەى توركمانى و توركمانى شىعى. بەرەى توركمانى نەيتوانى پىگەبەكەى بەھىز دەستەبەر بىكات و 2 كورسى بردووھەتەوھە. عەرەبى سووننەش بە شىوھەبەكى بەھىزتر لە جاران دەركەوتوون.

كارىگەرى ئەنجامەگان

ئەنجامى ھەلبەزاردنەگان پىگەى چوارچىوھى ھاوتاهەنگى لە سىياسەتى عىراقدا بەھىزتر دەكات. ئەوان كە ئىستا لە بەرلەمان زۆرىنەن و سەرۆكايەتى حكومەتىشيان لايە لەرپى دەسەلتانى پارىزگار و ئەنجومەنە خۆجىيەكانىشەوھە ئەو پىگەبە بەھىزتر دەكەن. نفوزى ئەوان تەنبا بە ناوچەگانى باشوور و ناوھەراستى عىراقەوھە سنووردار نابىت بەلكو لەرپى لىستەگانى خۇيان يان ئەو كەرسەستە سىياسىيانەى كە لە دەستىاندایە رۆلىان لە شىكلىپدانى ئىدارە محەللىيەگانى نەينەوا و كەركوك و تەنانت ئەنبارو سەلاھەدىننىش دەبىت. لە نەينەوا لىستى نەينەوا لىئەھلىھا كە ھى نەجم جىوورى پارىزگارى پىشوو نەينەواپە پلەى يەكەمى ھىناوھە بۆ ئەوھى كە بىئەوھە بە پارىزگار پىوئىستى بە ھاوكارى لىستە شىعەبەگان ھەبە تا لە ياساى رىشەكىشكردنى بەعش رىزبەرى بىكەن كە بە ھۆبەوھە دەستى لە كار كىشبووھەوھە.

ليسته‌كه‌ي حەلبووسى ئەگەر بە تەمايەت كە پۇستى سەرۆكى پەرلەمان وەرېگريته‌وه پيويست بە رەزامەندى لايەنە شيعيەكان هەيه لە پەرلەمان كە رەنگە ئەوانيش لەبەرامبەردا داواى رۆلى زياتر لە ئەنبار كەن. هەروەها كورديش بۆ وەرگەرتنى پۇستى پاريزگارى كەركوك كە داواكارى هاوبەشى لايەنە كوردىيەكانە، پيويستيان بە پالشتى ئەوان هەيه.

خالىكى ئەوهيه كە لەوانەيه سەدر بەم ئەنجامانەي ئىستا ئاسوودەتر بێت كە نورى مالكى نەيتوانى لە زۆرىك لە پاريزگاندا بېتە يەكەم و بەسرهش دەست هاوبەيمانى نەبنى نەكەوت. سەرگەوتنى هاوبەيمانى نەبنى لە 5 پاريزگاندا كە لەلايەن هادى عامريه‌وه سەرۆكايەتى دەكرێت لە گەل سەرگەوتنى 3 پاريزگارى پيشوو(كەربەلا- واست- بەسره)، بۆ سەدر بزارەكەي باشتەر لەوهى كە ليسته‌كه‌ي مالكى يەكەم بوايه. چونكە سەدر ئاسانتر دەتوانێت لەگەل ئەو پاريزگارەكانە و هادى عامريدا مامەلە بكات. بابەتيكى ديكە ئەوهيه كە ركبەرە سوونيه‌كانى حەلبووسى كە زياتر كۆنە سياستەتمەدارو وەزيرانى كابينه‌كانى پيشوو بوون، وەك رافع عيساوى و خالد عوبيدى و ئەوانى ديكە، نەيتوانى حەلبووسى بھەزينن. بەوهش، حەلبووسى وەك بەهيزترين پياوى جيلى نوێي سەرگردابەتى سوننە ناوى خۆي تۆمار كرد.

لەوانەيه ئەو كورسيانەي كە لايەنە كوردىيەكان لە ديارە، سەلاحەدين، كەركوك و نەينەوا هينيان كەمتر بێت سەرەراوى ئەوهى كە بە گشتى دەنگى كورد زۆرتر بووه. بەلام لەگەل ئەوهش لە قوناخى داهااتوودا رۆليان لە ئيدارەي محەللى و ئەنجومەنى پاريزگانى كەركوك و نەينەوا زياتر دەبێت كە لەداوى 2017و توشى گرفت ببوو كە ئەوهش لە هەلومەرجى ئىستادا ئەرنييه.

سەرگەوتنى ياسايى و گرفتى نوينه‌رايه‌تى

مشتومرې زۆر لەسەر چۆنيەتى بەرپوه‌چوونى پرۆسەي هەلبژاردنەكە نييه و لە روالەتدا واديارە كە كيشەبەكى ياسايى نييه بەلام پرسى سەرەكى لێرەدا ئەوهيه كە ئەنجامەكان تا چەند نوينه‌رايه‌تى خواستى خەلك دەكەن. لە بەغدا و 9 پاريزگاي باشوور و نيوه‌راستى عيراقدا، بيجگە لە بەسره و موسەننا كە ريزه‌ي دەنگدان تيباندا زيادى كردوو، لە ئەوانى ديكەدا، ئاستى بەشداری بەشيۆه‌ي ريزه‌ي 7٪ كەمتر لەوانەي سالى 2021 بووه. دەشى ئەمەش بەهۆي كاريگەري سەدره‌وه بوويەت كە داواى بايكۆتى كردبوو. بەرزى ريزه‌ي دەنگەدان وادەكات كە سەدر براوه‌يه‌كى غايي ئەم هەلبژاردنە بێت و ئەمەش بۆ قوناخى داهااتوو دەستى ئاوه‌لاتر دەكات، ئەگەر بێت و پەنا بۆ شەقام و نارەزايى سياسى ببات.

ريزه‌ي بەشداری لە هەلبژاردن و ژماره‌ي هاوبەيمانيه‌كانى هەلبژاردنى 2023			
پاريزگا	2021	2023	ژماره‌ي هاوبەيمانيه‌كان
سەلاحەدين	48	59	6
بابل	46	40	8
ديالە	46	43	7
كەربەلا	44	40	7
كەركوك	44	65	10
موسەننا	44	45	7
واست	44	37	9
ئەنبار	43	57	9
ميسان	43	29	4
زيقار	42	31	8
نەينەوا	42	53	10
قادسيه	42	38	8
نەجەف	41	32	8
بەسره	40	43	11
بەغدا-كەرخ	34	32	16
بەغدا-رەسافە	31	21	

هەلبەت ديمەنى بەشداری لە پاريزگانى كەركوك، سەلاحەدين، ئەنبار و نەينەوا جياوازتر بووه، ريزه‌كه‌ي لە نيوان 03- 10 گۆراوه و ئەمەش ريزه‌ي گشتى دەنگدانى لە هەموو عيراق بەرزتر كردۆتەوه. هۆكارى ئەمەش بۆ فاكترى تۆخبوونەوه‌ي ركبەريه‌ نەتەوه‌ي- تايبيه‌كان و هەبوونى ركبەري توندى هاوبەيمانيه‌كان دەگريته‌وه. بيجگە لە سەلاحەدين، لەو پاريزگايانەدا كە هاوبەيمانيه‌كانى

هەلبەردن زۆرتەر بوون، ریزەى بەشدارى خەلكىش زیاتر بووه. بەغدا، بەسرە، كەركوك و نەینەوا لە ریزی ئەو پارێزگایانە بوون كە زۆرتەرین ھاوپەیمانیی هەلبەردنیان تیدا كراو لە هەموو ئەوانەشدا بێجگە لە كەرتی رەسافەى بەغدا ریزەى بەشدارى بەرز بووه.